

Istarske freske

Šajina, Lenka

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:693775>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-11**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE
PREDDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ *KULTURE I TURIZMA*

Lenka Šajina

ISTARSKE FRESKE

ZAVRŠNI RAD

Pula, 2017.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE
PREDDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ *KULTURE I TURIZMA*

Lenka Šajina

ISTARSKE FRESKE

ZAVRŠNI RAD

JMBAG: 0115009930

Studijski smjer: Interdisciplinarni studij Kulture i turizma

Kolegij: Kulturno-povijesni spomenici

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, rujan 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Lenka Šajina, kandidatkinja za prvostupnicu interdisciplinarnog studija Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno prepisan iz necitiranog rada te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 1. rujan 2017.

Studentica

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, LENKA ŠAJINA dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava korištenja, da moj diplomski rad pod nazivom „Istarske freske“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst, trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 1. rujan 2017.

Potpis

Sadržaj

UVOD.....	1
1. OPĆE ZNAČAJKE.....	3
1.1. Tehnike slikanja.....	4
1.2. Rasprostranjenost.....	5
2. MAJSTORI.....	5
2.1. Šareni Majstor.....	7
2.2. Vincent iz Kastva.....	8
3. TRAGOM ISTARSKIH FRESAKA.....	9
3.1. Karolinško razdoblje.....	9
3.2. Otonska umjetnost.....	9
3.3. Bizantski utjecaj i rana romanika.....	10
3.4. Romaničko zidno slikarstvo.....	11
3.5. Giottov utjecaj.....	13
3.6. Razdoblje gotike.....	13
3.6.1. Freske u Pazinu.....	15
3.6.2. Freske u Bermu.....	16
4. KULTURNO NASLJEĐE I TURIZAM.....	18
4.1. Kulturni resursi kao čimbenici turističke ponude.....	20
4.2. Kulturni turizam u Republici Hrvatskoj.....	21
4.3. Oblikovanje hrvatskog kulturnog identiteta.....	23
5. ISTARSKÉ FRESKE KAO SPOJ KULTURE I TURIZMA.....	25
5.1. Tradicijsko i kulturno nasljeđe Istre.....	26
5.2. Projekt „Revitas II“.....	27
5.3. Ročka freskoslikarska radionica.....	28
5.4. Kuća istarskih fresaka u Draguču.....	29
6. KRITIČKI OSVRT NA PROVEDENO ISTRAŽIVANJE.....	31
ZAKLJUČAK.....	32
LITERATURA.....	33
POPIS ILUSTRACIJA.....	34
SAŽETAK.....	35
SUMMARY.....	36

UVOD

Završni rad bavi se tematikom istarskih fresaka te na taj način povezuje kulturu i turizam. *Problem i predmet istraživanja* čine istarske freske koje su nastale od VII. stoljeća pa sve do konca XVI. stoljeća, počevši od tehnike slikanja, koja obuhvaća i pripremu podloge, izbor boja i veziva, pa sve do današnjih dana kada su freske značajan dio kulture i turizma. Rad se stoga bavi razumijevanjem oslikanog zida, utjecajima koji su bili prisutni na istarskom poluotoku te majstorima koji vlastitim detaljima, bez obzira na uzore, prilagođavaju slikarije istarskom podneblju. Također, bogato nasljeđe i tradicija Istre čini idealnu podlogu za razvoj kulturnog turizma. Na takav se način turizam širi na ruralna područja te se produljuje turistička sezona. Freske postoje na oko 140 lokaliteta diljem Istre. Oslikane plohe zidova prate ljude od njihovih prvih prirodnih obitavališta pa sve do današnjih dana. Nekada su to bili figurativni prikazi povezani s prirodom, kozmologijom i mističnim vjеровanjima. Od vremena prvih tajnih crkava pa sve do istarskih bazilika, nastale su likovne kompozicije koje nam puno govore o vremenu kada su stvorene. Nisu to bile samo slike koje su krasile sakralni prostor, već i vjerska pouka na način da svakome bude pristupačna, jasna i vidljiva. Stoga su majstori-slikari nastojali da jednostavno i jasno prikažu i ispriopovijedaju što više stvari i događaja kako bi slika bila gledatelju razumljivija.

Rad polazi od *hipoteze* kako su istarske freske idealan čimbenik ponude za razvoj turizma ruralnih dijelova Istarske županije. Ovim će se radom pokušati dokazati radna hipoteza i čitatelju približiti važnost istarskih fresaka u razvoju kulturnog turizma Istre.

Svrha ovog rada je prikupiti sve važne informacije i podatke uz pomoć stručne literature na temu istarskih fresaka i povezati tradiciju i kulturu Istre s turizmom. Cilj rada predstavlja dokazivanje prethodno postavljene radne hipoteze.

Znanstvene metode korištene u radu jesu metoda deskripcije, metoda analize i sinteze te metoda komparacije.

Završni rad sastoji se od pet cjelina. U prvom poglavlju se iznose opće značajke istarskih fresaka i vizualno dočarava njihova rasprostranjenost kartom Istre s mjestima u kojima se nalaze.

Opisane su njihove tehnike slikanja. Drugo poglavlje odnosi se na majstore i radionice koji su djelovali u Istri, posebno se osvrnuvši na *Šarenog Majstora* te Vincenta iz Kastva. Treći dio kreće tragom istarskih fresaka od karolinškog razdoblja pa sve do razdoblja gotike, najplodnijeg perioda zidnih slikarija. Obrađuju se freske u Pazinu koje pripadaju “zlatnom dobu” istarskog zidnog slikarstva i freske u Bermu kao najbogatiji fresko-ciklus u Istri. Četvrto poglavlje navodi važnost spoja kulturnog nasljeđa i turizma. Ukratko obrađuje značaj kulturnih resursa i kulturnog turizma te njihovo mjesto u hrvatskom turizmu. Zadnje, peto poglavlje, navodi istarske freske kao spoj kulture i turizma i obrađuje programe i projekte pomoću kojih se one implementiraju u turističku ponudu Hrvatske. Na samom kraju rada nalazi se zaključak te korištena literatura.

1. OPĆE ZNAČAJKE

Razvoj zidnog slikarstva na geografskom području Istre pratimo od razdoblja ranog srednjeg vijeka, no zbog njegove očuvanosti i pristupačnosti, sustavnija analiza fresaka je moguća od XI. st. nadalje. Tada započinje i *zlatno doba* oslikavanja sakralnih objekata i traje sve do XVI. st.

Do danas je otkriveno 140 lokaliteta s freskama, od velikih i raskošnih do pojedinačnih scena i fragmenata.¹ Osim što je samo vrijeme oštetilo stare zidne slikarije, nova koncepcija o uređenju crkvenog prostora donesena na zasjedanju Tridentskog koncila, nakon kojeg je većina fresaka prežbukana, dodatno je onemogućile njihovo otkrivanje. Od fresaka koje pripadaju starijim srednjovjekovnim epohama prije XI. st., za vrijeme karolinškog razdoblja, najcjelovitije su sačuvane strapirane zidne slike iz crkve sv. Sofije u Dvigradu te izbljedjeli tragovi velike figuralne kompozicije svetačkih likova na Crvenom otoku kraj Rovinja. No, kako taj dio povijesti još uvijek nije do kraja osvijetljen, teško da se možemo upuštati u neistražene ulomke te epohe.

Samim geografskim položajem Istra se svojom zapadnom i južnom obalom nalazi na međunarodnom putu koji je u srednjem vijeku bio središte stare kulture. U XIII. st. gradovi istarske obale postupno padaju u ruke Mlečana, što će nagovijestiti njezinu izraženiju rascjepkanost u nadolazećim stoljećima. Ta se podjela izoštrava sastavljanjem *Istarskog razvoda* koji jasno naznačuje granice između posjeda pod Venecijom i onih pod upravom Habsburške Monarhije. Razjedinjenost teritorija utjecat će na umjetnička strujanja, uzore i samu djelatnost majstora fresaka. U XIII. st. snagu istarskih biskupa, kao dotadašnjih naručitelja fresaka, zamjenjuju grad i feud te postupnim gašenjem benediktinskih opatija naručitelji fresaka postaju feudalci i upravitelji.² Jačanjem pučkih bratovština u Istri naručitelji su nerijetko i ljudi iz domaćeg puka.

Glavnina istarskih zidnih slikarija nalazi se u crkvama, odnosno u zatvorenom prostoru te se, osim što imaju dekorativnu ulogu, isprepliću s kulturnim i liturgijskim potrebama bogoslužja. Lože u Barbanu i Labinu rijetki su slučajevi gdje nalazimo freske na svjetovnoj arhitekturi, a još

¹ *Istarska enciklopedija* (2005), (uredili Miroslav Bertoša i Robert Matijašić), Zagreb, str. 912.-913.

² Fučić, B. (1963), *Istarske freske*, Zagreb, str. 14.

rjeđe prikaz svjetovnih tema. Iznimnu praksu zidne slikarije na otvorenom, na vanjštini arhitekture, nalazimo u Izoli, Kopru, Dvigradu, Bermu i Hrastovlju.³

1.1. Tehnike slikanja

Kao što je već rečeno, freska je tehnika zidnog slikarstva. Izvedba zidne slike ovisi o sastavu podloge, dok na kompoziciju i raspored sadržaja utječu dimenzije prostora. Freskama se ukrašavaju apside, svod, strop, bočni zidovi, uglavnom sve slobodne zidne površine. Najveća se pozornost posvećivala pripremi podloga te izboru boja i veziva, o čemu svjedoče mnogobrojni priručnici s detaljnim opisima tehničkih postupaka još od antičkih vremena. Kvalitetnije su radionice koristile finu žbuku, dok su majstori s rustikalnih područja u svoju žbuku miješali mljevenu opeku ili kameni pijesak, što rezultira manjom kvalitetom i trajnošću fresaka. Slika se bojama topivim u vodi po svježem sloju žbuke. Boja se suši istovremeno s podlogom i tako se nerazdvojno povezuje s njom. Rad na svježoj žbuci, tehnika *fresco*, zahtijeva brzinu i sigurnost jer se naknadne promjene mogu izvesti jedino uklanjanjem čitavog sloja žbuke. Zbog toga su majstori najčešće izrađivali skicu osnovne kompozicije na kartonu koja se u mjeri slagala s konačnim djelom te prenosili obrise na svježju žbuku.⁴ Zid na koji se nanosi *fresco* žbuka mora biti zdrav jer o njemu ovisi trajnost slike.

U tehnici *secco* zemljane ili tempera boje nanose se na osušenu žbuku koja se prije slikanja osvježi gašenim vapnom, čime se dobiva vezivna snaga i izolacija. Stapanje boje s podlogom nije tako potpuno kao u tehnici *fresco*. U *fresco-secco* tehnici slikanje bitnijih i detaljnijih elemenata na svježjoj žbuci nastavlja se tempera bojama nakon njihova sušenja.

Najsnažnije dekorativne učinke majstori su ostvarivali bojom; na slici, na zidu, u cjelini oslikanih prostora. Izbor boja je bio uzak, miješanje bilo neznatno, a nijanse u vapnu ograničene. Najviši intenzitet boja postigao je *Šareni Majstor* u Dvigradu i Oprtlju, na čijim se slikama prelijevaju žarki narančasto-zeleno-ljubičasti akordi poput duginih boja.⁵

³ Fučić, B. (2007), *Iz istarske spomeničke baštine*, II. sv., Zagreb, str. 11.

⁴ Damjanov, J. (1977), *Likovna umjetnost*, I. dio, Zagreb, str. 20.

⁵ Fučić, B. (1963), nav. dj., 26.

1.2. Rasprostranjenost

Na istarskom prostoru identificirano je oko 140 lokaliteta s freskama. Razmješteni su po čitavoj Istri, no u većem broju, odnosno s većom gustoćom, javljaju se u unutrašnjosti poluotoka. Najčešće ih nalazimo u malim ladanjskim crkvama s jednobrodnim prostorom. Karta Istre s mjestima u kojima su oslikane crkve najbolje će predočiti njihovu rasprostranjenost duž čitavog poluotoka.

Izvor: <http://revitas.org/hr/> (12. travnja 2015.)

Slika 1. Karta Istre s mjestima u kojima se nalaze freske

2. MAJSTORI

Freske u crkvi sv. Marije „Malene“ u Oprtlju iz 1471. koje prikazuju scenu Navještenja smatraju se izravnim utjecajem talijanske renesanse, a pripisuju se majstoru Kleriginu iz Kopra. Smatra se da se školovao u jednoj od radionica u Italiji. Majstor Klerigin pokušao je prikazati iluzionističke arhitektonske elemente te motiv otvorenog prozora. Ikonografski gledano, vrlo je zanimljivo kako je sama novozavjetna scena smještena na trijumfalnom luku s Marijom koja kleči te s motivom stalka s knjigom. Njegova je suvremenost vidljiva i u primjeni kaneliranih stupova s korintskim kapitelima te u stavljanju vlastitog potpisa na vidljivo mjesto, što je dokaz njegovog renesansnog načina razmišljanja te oponašanja talijanskih uzora.

Značajan strani slikar je i Albert iz Konstanza, iz grada na Bodenskom jezeru, na granici između Njemačke i Švicarske. U našim se krajevima zadržao 14-15 godina, odnosno između 1461. i 1475. Slikao je u Pazu, Plominu, Jasenoviku, Lovranu i Brseču. Majstor Albert razlikovao se od ostalih majstora po tome što je tankim crtežima iscrtavao lica, ruke, noge, kovrčice kose i brade. Grafički je sjenčao obline svojih oblika, tako da mu se zidne slike doimaju kao veliki kolorirani crteži.⁶ Na samom djelu možemo lako uočiti Albertove izrazito žive i intenzivne boje, njegov stil, morfologiju i slikarski rukopis. Upotrebljavao je žuti oker, crvenu i zelenu zemlju i crnu boju.⁷

Današnje selo Kašćerga zvalo se u starini Padova. Pod tim imenom spominju je stari dokumenti, tako je zovu putopisci, a iz tog je sela rodom domaći slikar Antun s Padove. Majstor Antun oslikavao je unutrašnjost crkve sv. Roka koja se nalazi u Draguču, a o tome svjedoči natpis nad vratima iz 1529. Osim slikara spominju se dragučki župani i požupi te tvorac natpisa, pop Andrija Prašić, tadašnji župnik Draguča. Freske nisu jedino majstorovo djelo. Poznat je oltarni triptih iz 1533. u crkvi sv. Jeronima, danas izložen u Dijecezanskom muzeju u Poreču, a prije 1534. dovršio je freske u crkvi sv. Roka u Oprtlju.⁸

Još jedan poznati majstor kojeg valja spomenuti je Ivan iz Kastva (*Johannes de Castau*). Slikarsku izobrazbu stekao je najvjerojatnije u radionici Vincenta iz Kastva, zbog vrlo sličnog stila. Oblikovao se na predaji južnotirolskoga slikarstva (crkva sv. Nikole u Pazinu) i lokalne sredine, a na njegov je razvoj zasigurno utjecalo djelo „anonimusa iz Roča“. Crkva sv. Roka u Roču spomenik je u kojem su se otkrili dva sloja slika. Prvi, odnosno stariji sloj je iz 14. st., tzv. talijanski *Trecento*, dok je drugi, gornji sloj, rad venetsko-furlanskog majstora renesansnog usmjerenja, odnosno Ivana iz Kastva. Radio je i neke druge značajne freske kao što su freske u crkvi sv. Helene u Gradišću kraj Divače i crkvi sv. Helene u Podpeči kraj Črnoga Kala te crkvi sv. Trojstva u Hrastovlju u Sloveniji. Prema najnovijim istraživanjima, oslikao je zidove prezbiterija u crkvi sv. Marije u Božjem polju kraj Vižinade.⁹

6 Fučić, B. (2007), nav. dj., str. 368.

7 Fučić, B. (2010), *Majstori biblijskih svitaka*, Pula, str. 227.

8 Bistrovic, Ž. (2011), *Šareni trag istarskih fresaka*, Pula, str. 68.

9 *Istarska enciklopedija*, (2005), nav. dj., str. 345.-346.

2.1. Šareni Majstor

Der Bunte Meister, Maestro Variopinto ili *Pestri Mojstar*, sve su to nazivi poznati za *Šarenog Majstora*. Anonimni je to kasnogotički slikar i kipar koji je djelovao u Istri i Sloveniji potkraj 15. st., a prvi ga je uočio Branko Fučić u Dvigradu u bratovštinskoj crkvi sv. Marije od Lakuća.

Slikar je Fučića odmah oduševio svojim živim plamenim bojama, a s obzirom da se na freskama nije nigdje potpisao, Fučić ga je prozvao *Šarenim Majstorom*. S tim je imenom ušao u povijest umjetnosti kod nas i u svijetu. Ni danas nam nije poznato njegovo pravo ime i točna godina njegovog djelovanja, ali možemo tvrditi da unutar istarskog slikarstva njegova pojava nije moguća prije 1470.

U Dvigradu su pronađeni grafiti na hrvatskom jeziku i glagoljskom pismu ili latinskim jezikom i latinicom. Najraniji grafit zapisan je 1484. pa se smatra da su freske morale nastati ranije, negdje između 1470. i 1484.

Stilske karakteristike *Šarenog Majstora* su korištenje živih, toplih skala boja i idealizirana lica njegovih svetaca. Sve nam to govori da mu se domovina nalazi na europskom jugu, a motivi mletačke gotike kojima je uokvirivao naslikana polja svjedoče da nije bio daleko ni od Venecije. To se može iščitati i po naborima na odjeći pa možemo primijetiti da ukoliko su nabori paralelni i okomiti vode nas u Italiju, a ukoliko se pretjerano gužvaju u vijugama vode nas na sjever, u kontinentalnu kasnu gotiku.

Otkrivši njegove značajke, bilo ga je lakše prepoznati i na drugim mjestima u Istri i šire. Njegovo djelo prepoznajemo u Oprtlju, Lovranu, Seničnom, Bregu, Ladji kraj Medvoda, Celju, a Branko Fučić mu pripisuje i tri skulpture koje se nalaze u crkvi sv. Antuna u Dvigradu, Bl. Djevice Marije s Djetetom u Oprtlju i Bl. Djevice Marije s Djetetom u Lokvi kraj Divače.¹⁰

Kao drugi srednjovjekovni majstori, tako je i on boravio i radio određeno vrijeme izvan svojeg

¹⁰ Fučić, B. (2007), nav. dj., str. 329.-330.

zavičaja. Fučić je tako otkrio na pročelju župne crkve u Bregu ob Kokri u Kranjskoj još jedan rad *Šarenog Majstora*. Bilo je to još jedno otkriće pogotovo jer se došlo do spoznaje da je temperom slikao slike na drvenim daskama. Šteta je da mu se ne zna pravo ime ni mjesto iz kojeg je došao, ali svakako je vrijedno naglasiti da je po raznorodnosti radova naš najučestaliji srednjovjekovni istarski umjetnik koji je najvjerojatnije radio i ikone, slikao grbove feudalcima i njihovim kapetanima, izrađivao crkvene zastave te ukrašavao škrinje.¹¹

2.2. Vincent iz Kastva

Vincent iz Kastva, lat. *Vincencius de Kastua*, gotički je slikar koji je djelovao u drugoj polovici 15. st., rodom iz Kastva. Godine 1474. pojavio se u Bermu kao voditelj radionice koja je oslikala crkvu sv. Marije na Škrilinah. Ime mu je zapisano na natpisu koji se nalazi nad bočnim vratima crkve (*hoc pinxit magister Vincencius de Kastua*).¹²

U njegovu su radionicu dolazili sitni provincijalni plemići, suci, župani, ruralni kaptoli, župnici, kurati i pučke bratovštine. Majstori fresaka se u nerazvijenim ambijentima nisu mogli razvijati niti održavati pa tako je i Vincentova radionica morala djelovati ne samo u Kastvu već i puno šire.¹³

Služio se grafičkim predlošcima tzv. Majstora sa Svitcima i Biblije pauperum (Biblije siromašnih), a koristio je veliki broj detalja i žanr-motiva kako bi ispunio svaki djelić zida. Poznato je da je radio pod utjecajem južnotirolskog slikarstva i estetike „mekog stila“, ali i sjevernotalijanskih elemenata. Smatra se da se školovao u Pazinu u radionici majstora koji je oslikao prezbiterij sv. Nikole. Povezuju ga s freskama u crkvi sv. Marije kraj Oprtija i sv. Jurja u Lovranu, međutim jedine potpisane su freske u crkvi sv. Marije na Škrilinah. Njegova je radionica imala veliki utjecaj na Ivana iz Kastva i *Šarenoga Majstora*.

¹¹ Na istome mjestu.

¹² *Istarska enciklopedija*, nav. dj., str. 870.

¹³ Fučić, B. (1992), *Vincent iz Kastva*, Zagreb/Pazin, str. 106.

3. TRAGOM ISTARSKIH FRESAKA

Ovo poglavlje kronološki obrađuje poznatije istarske freske počevši od VIII. pa sve do XVI. st. Iz kronologije izdvojiti će se freske u Bermu i u Pazinu koje su obrađene u posebnom poglavlju.

3.1. Karolinško razdoblje

U veličanstvenim ruševinama Dvigrada, nekoć važnoga srednjovjekovnoga grada, na najvišoj točki nalaze se ostaci župne crkve sv. Sofije u kojoj su otkrivene najstarije istarske freske, nastale istodobno s arhitekturom crkve krajem VIII. st. Danas se čuvaju u Arheološkom muzeju Istre u Puli jer ih nije bilo moguće sačuvati na izvornom mjestu. Freske prikazuju muške likove do pojasa te s obzirom na njihovu odjeću i bodeže koje drže, u ruci, pretpostavlja se da prikazuju svece-vojnike.¹⁴ Iz karolinškog su razdoblja također sačuvani ostaci slikarija u crkvi sv. Andrije na Crvenom otoku kraj Rovinja koja je pripadala benediktinskom samostanu, a utjecaj benediktinaca uočava se na izbljedjelim tragovima velike kompozicije s nizom likova svetaca koji vjerojatno predstavljaju scenu Uzašašća te fragmentarnom prikazu Raspeća. Tom razdoblju pripadaju i fragmenti starijeg sloja freske u Kloštru koje su nekoć pripadale Opatiji sv. Mihovila s dvije crkve.

3.2. Otonska umjetnost

Otonska umjetnost koja obuhvaća kraj X. i početak XI. st. nastavak je karolinške umjetnosti. Slikarstvo ovoga razdoblja također su širili benediktinci i s njima povezana vlastela i biskupi. U crkvi sv. Martina u Sv. Lovreću nalaze se freske iz XI. st. koje su izraziti primjer ovog slikarstva. Sačuvani su fragmenti s južne i sjeverne apside, a u prikazu Krista i niza svetaca autor se koristi bojama kao glavnim izražajnim sredstvom. Prema svojim stilskim karakteristikama u potpunosti se uklapaju u korpus otonskoga slikarstva južnonjemačkih i sjevernotalijanskih prostora. U većoj samostanskoj crkvi već spomenute Opatije sv. Mihovila očuvane su freske nepoznatog benediktinskog majstora otonske škole iz XI. st. Suđenje sv. Stjepanu i njegovo kamenovanje

¹⁴ Revitas, <http://revitas.org/hr/turisticki-itinerari/freske/sorici-dvigrad-kanfanar,11/sv-marija-od-lakuca> (26.srpnja 2017.)

kroz tipičnu izražajnost likova, što samim pokretom tumači misao i smisao, najstariji su prikazi ove teme u Istri.¹⁵

U crkvi sv. Agate kraj Kanfanara nalaze se freske koje su kombinacija bizantskog utjecaja i rane romanike te, iako po vremenu nastanka nisu daleko od slikarija u Sv. Mihovilu i Sv. Martinu, stilski se ipak razlikuju. Datacija ovih romaničkih fresaka je negdje krajem XI. ili početkom XII. st.. Zidne slikarije protežu se apsidom i trijumfalnim lukom, dok su na bočnim zidovima isprane i uništene. Crkvom dominira prikaz Krista u ulozi suca koji u ruci drži neuobičajeni natpis *REX IUDEORUM*, tj. Kralj židovski. Ostali ikonografski program obuhvaća likove apostola, svete Agatu i Luciju te Kainovu i Abelovu žrtvu. Kao izraziti romanički detalj pojavljuju se tamniji kvadrati na pozadini iza okruglih svetačkih glava.¹⁶

3.3. Bizantski utjecaj i rana romanika

Freske u Sv. Foški kraj Peroja datiraju iz XII. st., a naslikao ih je nepoznati majstor iz sjeverne Italije. U prizoru na trijumfalnom luku prepoznajemo Uzašašće koji je vezan za bizantsku ikonografiju, ali s romaničkim stilskim značajkama. Nabori haljina, koji su podvrgnuti ornamentalnom ponavljanju geometrijskih shema, upućuju na utjecaj romanike, dok ikonografski sastav upućuje na Bizant. No, važno je spomenuti da se ipak razlikuje od bizantskog tipa prikaza Uzašašća, poznatog pod imenom ampula iz Monze, jer pored likova Krista, anđela i apostola nema lika Bogorodice, što je praksa Zapada.¹⁷ Istome stoljeću pripadaju i slike u grobljanskoj crkvi sv. Jeronima u Humu. Scena Navještenja prikazana je na trijumfalnom luku, dok je na sjevernom zidu ovjekovječen ciklus iz Kristove muke: Posljednja večera, Judin poljubac, Raspeće, Skidanje s križa i Polaganje u grob.

Zanimljivo je napomenuti da humske slike nemaju usporednoga gradiva u Istri te su kao takve jedinstveno djelo. Na humskom se Navještenju u liku Djevice Marije i liku anđela reflektira bizantski ikonografski sastav tipičan za XII. st. Na slici se primjećuje iznimna talentiranost nepoznatog majstora te se smatra da je morala biti naručena od Akvilejskog patrijarhata jer je

¹⁵ Fučić, B. (2007), nav. dj., str. 46.

¹⁶ Isto, str. 279.

¹⁷ Isto, str. 285.- 286.

gotovo nevjerojatno da se u ruralnoj sredini maloga grada Huma pojavilo djelo tako visokih i čistih kvaliteta.¹⁸

3.4. Romaničko zidno slikarstvo

Romanički ikonografski obrazac zidnoga slikarstva povezan je s ustrojstvom arhitekture koji se naziva apsidalni sustav. Slike su u crkvenom prostoru bile povezane poput planetarnih sustava, imale su svoj centar i svoju gravitaciju. Taj sustav obuhvaća prikaz Krista u apsidi, ispod njega ritmički se nižu likovi apostola, na trijumfalnom luku u pravilu je prikazano navještenje no ponekad i žrtva Kainova i Abelova. Teme su uglavnom kristološkoga ciklusa i to, na sjevernom zidu Muka Kristova, na južnom prikaz Kristova djetinjstva, na zapadnom zidu, zid glavnog ulaza u crkvu, prikaz tema velikih opomena: grijeh, neizbježnost smrti, posljednji sud, raj i pakao.¹⁹

Zajedno s romaničkom arhitekturom, crkva Sv. Kuzme i Damjana u Boljunu donosi nam i romaničke freske izvedene na prvom sloju žbuke koje nas vraćaju u XII. i XIII. st. Zbog preuređenja crkvene unutrašnjosti te su freske bile svojevremeno prežbukane te nam novootkriveni, ali izbljedjeli ostaci nakon skidanja žbuke ne pružaju potpuni uvid u sastav njihove izvorne cjeline. Iako je bilo teško rekonstruirati teme pojedinih polja, ipak se po detaljima mogu raspoznati pojedini prizori. Tako se na sjevernom zidu lađe razaznaje Poljubac Judin, a na sljedećem polju Raspeće. Ostaci žbuke prizora Raspeća nepovezani su i mali, ali dovoljni da se usporede s ostalim istarskim gradivom radi otkrivanja kompozicije tog prizora. Oba su prizora tipična po svom ikonografskom sastavu, kao i u prizorima romaničkih fresaka u Draguču i Bazgaljima krajem XIII. st. Na sjevernom zidu nižu se scene iz Kristove muke, dok ih je, zbog oštećenosti zida, na južnome nemoguće iščitati pa se pretpostavlja da su to prizori iz Kristova djetinjstva, onakvi kakve ih nalazimo u Bazgaljima i Draguču.²⁰

Duga tradicija zidnog slikarstva u Istri ni u zreлом romaničkom dobu ne napušta modele ukočenih likova i kontraste uglavnom rumenih boja. Tipičan su primjer freske u Trvižu u crkvi sv. Petra. Na prvom sloju žbuke južnog zida oslikan je križ crvenom bojom jednakih krakova

¹⁸ Isto, str. 201.

¹⁹ Fučić, B. (1963), nav. dj., str. 10.

²⁰ Fučić, B. (2007), nav. dj., str. 296.

koji završavaju koncentričnim krugovima. Preko žbuke, na kojoj je naslikan križ, presvučen je još jedan sloj žbuke, a na njemu je izvedena slikarija koja predstavlja Bogorodicu s Isusom. Iako podosta oštećena, ipak se po sačuvanim elementima razaznaje ikonografski obrazac Sedes Sapiente, gdje Djevica, sjedeći na prijestolju, drži Krista u krilu.²¹

Freske u crkvi sv. Marije od Sniga u Maružinima mogu se staviti uz bok trviške zidne slikarije zbog uskog raspona boja (crvena i oker žuta) na obijeljenoj žbuki te ikonografskim osobitostima iz XII. st. Freske u Maružinima otkrivaju ulomak ženske glave za koju se pretpostavlja da je lik sveteice zbog aureole. Važnost slikarija u Trvižu i Maružinima očituje se po tome što su to prvi primjeri pučkog zidnog slikarstva srednjovjekovnog istarskog ladanja.²²

Složenost likovnog strujanja u kasnoj romanici pokazuje i zidno slikarstvo, poglavito u ruralnoj sredini, u rasponu od gotovo retardiranih ciklusa u istarskoj unutrašnjosti (Sv. Elizej u Draguču, Sv. Marija Magdalena u Bazgaljima) do zanatski dobro razrađenih slikarija majstora Ognobenusu Trevisanusa u crkvi u Savičenti. Crkva sv. Vincenta u Savičenti jedina je sačuvana građevina koja je ostala od samostana. U njoj su sačuvane, na drugom sloju, najopsežniji ciklusi romaničkih istarskih freska s kraja XIII. st. koje je izveo majstor Ognobenus iz Trevisa, o čemu svjedoči njegov potpis pod prozorom južne apside.

U tom se ciklusu bizantizmi isprepliću već u samoj ikonografiji. Na prikazu Posljednjeg suda pronađen je kompromis sa zapadnjačkom formulom, na centralnom apsidalnom prikazu proširili su scenu Kristova veličanstva zagovorničkim likovima Bogorodice i sv. Ivana motivom bizantske Deisis.²³ Najstariji sloj fresaka jedva je vidljiv, dok je treći sloj iz druge polovice XIV. st. srednjovjekovna obnova slike apostola i fragmentarna oltarna slika na sjevernom zidu s likom sveteice i donatorom.

Godine 1315. obnavlja se mala ranosrednjovjekovna crkva u Bičićima u kojoj se na natpisu spominje Martin Bičić, tadašnji barbanski župnik, kao naručitelj novih freska “dominus Bobosius”. Freske se nalaze u svetištu i na južnom zidu, a prikazuju Raspetog Krista kojemu su

²¹ Isto, str. 311.

²² Isto, str. 305.

²³ Fučić, B. (1963), nav. dj., str. 16.

oba stopala pribijena čavlom. Lijevo od raspeća sačuvani su donji dijelovi svetaca.

Crkva sv. Elizeja u Draguću romanička je građevina iz XII. st., a freske datiraju iz XII. st. Motiv tih fresaka je uobičajena ikonografija Kristova života s najočuvanijom scenom Raspeća, a proteže se južnim i sjevernim zidom s prevladavajućom žutom, crvenom i zelenom bojom. Zanimljivi su i prikazi duša u Abrahamovom krilu, bogataša u paklenim mukama, parabola o siromašnom Lazaru te konjanička borba na površini velarija kao jedina figuralna scena takve vrste u Istri.²⁴

3.5. Giottov utjecaj

U XIV. st. ulazi u Istru nova umjetnost, humanija i bliža zemlji, koja teži da se svijet slikarski prikaže kao neposredno uočena stvarnost. Pojavom talijanskog slikara Giotto, u talijanskoj i europskoj umjetnosti, oslobađaju se tradicionalne sheme romaničkog slikarstva i bizantske ikonografije. Primjer Giottova utjecaja na istarsko slikarstvo nalazimo u crkvi sv. Nikole u Rakotulama u kojoj su slikarije bez sumnje rad nekoga pozvanog talijanskog slikara.²⁵ Freske su rad dvaju različitih majstora koje je angažirala obitelj Barbo, tadašnjih vlasnika posjeda u Istri među kojima su bile i Rakotule. Freske u apsidi prikazuju Krista na prijestolju, a ispod su nacrtana četiri sveca, među kojima i sv. Nikola. Na sjevernom i južnom zidu nalaze se freske koje prikazuju legende o sv. Nikoli, među kojima je i najpoznatiji prikaz u kojoj svetac daruje mirazom tri siromašne djevojke.

3.6. Razdoblje gotike

Nakon jakog utjecaja s kontinenta istarsko će se slikarstvo otvoriti svijetu gotike, iako se i u tom razdoblju ponavlja romanički ikonografski obrazac. Uz uobičajenu ikonografski repertoar javljaju se i nove, pučke, alegorične i simboličke teme poput Plesa mrtvaca, Sv. Nedjelje, Marije zaštitnice, Živog križa, Kola sreće, ciklusa života svetaca, ali i teme Smrt kosac i Smrt strijelac. Posebno je važna i opširna tema Poklonstvo kraljeva koja se zbog svoje gotičke narativnosti širi

²⁴ Isto, str. 19.

²⁵ Fučić, B. (2007), nav. dj., str. 57.

čak i na cijeli sjeverni zid prikazujući scene lova, Ezopovu basnu o rodu i lisici te druge svjetovne teme.

U gotici nastaje najveći broj sačuvanih ciklusa zidnog slikarstva u Istri. Mnogi su gotički majstori poznati po imenu, a nekima se može utvrditi i širi opus, također poznati su stilski utjecaji i djelovanje radionica kao što je opisano u drugom poglavlju. Tijekom druge polovice XIV. st. talijanski su slikari izradili freske u crkvi sv. Pelagija kraj Završja, crkvi sv. Antuna u Žminju i već spomenutoj crkvi sv. Nikole u Rakotulama.

Novi val fresaka javlja se oko 1400. Donosi življu i bogatiju skalu boja te pojednostavljene oblike.²⁶ Navedene značajke dio su likovnog repertoara Sv. Jelene u Oprtlju. Slična likovna sredstva prepoznatljiva su i u simboličnom i narativnom prikazu “Živog križa” u crkvi sv. Katarine u Lindaru i sv. Križa u Butonigi. Freska u crkvi sv. Katarine nastala je 1409. od nepoznatog majstora i analizom njegova djela zaključeno je da je on također izveo freske na svim zidovima u unutrašnjosti crkve sv. Križa u Butonigi. Živi križ je simboličan prikaz Kristova raspeća na kojoj se okrajci svih četiriju krakova križa pretvaraju u ruke od kojih svaka nešto radi. Tako jedna ruka čekićem razbija vrata Limba, druga ključem otvara vrata Raja, treća nožem ubija starozavjetnu Sinagogu, a četvrta blagoslivlja novonastalu Crkvu.²⁷

Freske koje povlače paralelu s djelima iz slovenskih pokrajina te srednjoeuropskih zemalja nalazimo u Pazinu, Bermu, Hrastovlju, Pićnu, Božjem Polju te Lovranu. Iako su ti uzori vidljivi, majstori svojim freskama daju određena stilska obilježja te se nerijetko koriste vlastitim detaljima kako bi prikaze prilagodili svojem podneblju i istarskom mentalitetu. Najviši umjetnički domet ostvarile su kontinentalne struje u Istri oko 1460. u freskama crkve u Pazinu koje je slikao majstor iz briksenskog kruga, a to je slikarstvo utjecalo na razvoj Vincenta iz Kastva.

²⁶ Fučić, B. (1963), nav. dj., str. 19.

²⁷ Fučić, B. (1998), *Terra Incognita*, Zagreb, str. 289.

3.6.1. Freske u Pazinu

U centru Pazina nalazi se crkva sv. Nikole koja se prvi put spominje 1266. U njoj je oko 1470. freske oslikao anonimni školovani majstor iz brikšenskog kruga.

Pazinske freske po kvaliteti izrade spadaju među najkvalitetnije slike zidnog slikarstva Istre i predstavljaju izraz stvaralačke svijesti koja je bila viša od svijesti ladanjskih slikara.²⁸ U bogatom ikonografskom programu majstorov se svijet razvija kroz palete ljubičaste, narančaste i zelene boje.

Na svodu crkve oslikano je stvaranje svijeta i prvih ljudi onako kako to opisuje prva knjiga Geneze u Bibliji. Najdramatičniji i likovno najizraženiji prikazi na svodu su borbe dobrih i palih anđela. Na čelu dobrih je Sv. Mihovil Arkandeo, naslikan na središnjem rombu, raširenih nogu, s uzdignutim mačem, velik i snažan, u slapu nabora svojih haljina.

Izvor: Branko Fučić, *Iz istarske spomeničke baštine*, str. 232.

Slika 2. Borba anđela, freska u crkvi sv. Nikole u Pazinu

²⁸ Fučić, B. (1963), nav. dj., str. 23.

Na istočnom zidu, iza glavnog oltara, naslikana je masovna kompozicija Kristovog raspeća s mnogo likova, a proteže se kroz svu visinu potonjeg zida. Prateći cijeli niz scena iz Starog i Novog zavjeta na prvi pogled ne razlučujemo neku međusobnu vezu jer nisu oslikane redosljedom događanja iz Svetog pisma kao što je to slučaj s bizantskim ikonografskim prikazom. Razlog je što je podložak tim freskama knjiga *Biblija siromaha*, lat. *Biblia pauperum*, koja obiluje ilustracijama od samih drvoreza. *Biblia pauperum* je ključ za razumijevanje pazinskih fresaka, ali i onih u Bermu, o čemu ćemo govoriti u sljedećem potpoglavlju.

3.6.2. Freske u Bermu

Kao što je već rečeno, freske u Bermu je 1474. oslikao Vincent iz Kastva, a predstavljaju određenu “revoluciju” u dotadašnjem načinu prikazivanja scena. Za Vincenta se smatra kako je naslikao svečanu kavalkadu “Poklonstvo kraljeva”, spajajući sjevernoeuropske elemente kasne gotike s određenim talijanskim tendencijama. Uz Vincenta se u Bermu pojavljuju još dva anonimna autora koji su prema svojim djelima prozvani *Majstorom Plesa Mrtvaca* i *Majstorom Pasije*.

Upravo u Bermu, na zidu crkve sv. Marije od Škrilinah, Vincent iz Kastva naslikao je svoje najljepše djelo, veliku kompoziciju dugu preko 7 metara. To je prikaz Poklonstva kraljeva iz Matejeva evanđelja u kojem se mudraci s istoka dolaze pokloniti novom kralju.

Vincent se u osnovi svoje kompozicije drži stare sheme linearnog redanja likova pa dodaje grupe kraljeva jednu za drugom, niže te grupe sve u jednom planu te tako sasvim plošno gradi veliki figuralni ornament. Tako postiže ritmičnost slike²⁹. Dalje na zidovima nižu se prizori iz Kristovog i Bogorodičinog života. Rođenje Bogorodice, Prikazanje Bogorodice u hramu, Zaruke, Navještenje, Pohođenje, Rođenje Kristovo, Prikazanje u hramu samo su neke od scena u bogato oslikanoj crkvi.

²⁹ Fučić, (1992)., nav. dj., str. 94.

Jedan njegov učenik, *Majstor Plesa Mrtvacu*, oslikao je tri slike koje redom prikazuju Adama i Evu, Kolo sreće i Ples mrtvacu.

Slika 3. Freske na zapadnom zidu crkve sv. Marije na Škrilinah u Bermu

Izvor: *Istra – tirkizni sjaj kristala*, str. 56.-57.

Sve se nalaze na zapadnom zidu na kojem su glavna crkvena vrata. Probijanjem prozora, na slici Adama i Eve, oštećen je dio slike, no ipak se po golim nogama prepoznaju prvi ljudi, koji stoje svaki sa svoje strane, uz drvo u zemaljskom raj, dok se po njemu plete zmija. Uzimanje zabranjenog voća čin je počinjenja prvog istočnog grijeha.³⁰ I druga slika koja se nalazi desno od vratiju oštećena je probijanjem prozora. Beramsko Kolo sreće prikazuje božicu Fortunu zavezanih očiju koja držeći ručku za koju je privezan konop okreće kolo po kojem uzlaze i silaze ljudski likovi, a dolje u desnom kutu slike leži lešina. Drugi kraj konopa drži Isus Krist koji se nalazi u gornjem lijevom kutu. Slikovit je to prikaz propovijedi iz Biblije koja poručuje da svim zbivanjima ipak upravlja Božja providnost.

Najmračniji zid crkve, iznad Adama i Eve i Kola sreće, suočava gledatelje s najtežim životnim istinama. *Memento mori*, hrv. “sjeti se da ćeš umrijeti”, opomena je koju je Crkva neprestano ponavljala kroz st. Upravo nas Ples mrtvacu podsjeća da svakoga čeka Božji sud i daje nam još

³⁰ Fučić, B. (2007), nav. dj., str. 155.

jednu priliku da razmislimo kako živimo i u što ulažemo svoj zemaljski život. Na slici je prikazana povorka u kojoj se nižu parovi: jedan živ čovjek i jedan kostur ili trula lešina.

Mrtvi sviraju različite glazbene instrumente te pokunjene žive odvede u grob veselo plešući i poskakujući. Beramska povorka Plesa mrtvacu završava anegdotom u kojoj trgovac pokušava podmititi smrt hrpom zlatnika, no smrt ga ipak odvodi u grob poručujući svima nama da je nepotkupljiva.³¹

4. KULTURNO NASLJEĐE I TURIZAM

Promjene na suvremenom turističkom tržištu posljednjih nekoliko desetljeća, potaknute globalizacijskim procesima, odnose se na širinu potrošnje, te na oblike i načine prema kojima se kultura koristi za gospodarske i turističke ciljeve. Kulturni turizam postaje sve važniji u gospodarskom smislu pa se njegov razvoj strateški planira u sklopu razvoja cjelokupnog turizma turističke destinacije. U suvremenim, globalnim, turističkim kretanjima kultura i bogato kulturno nasljeđe receptivne turističke destinacije postalo je bitan čimbenik koji održava vitalnost konkurentnosti same turističke destinacije. „Danas u Europi postoji jaka konkurencija među gradovima u kojima se nalazi veći dio bogate europske kulture, pa se kulturni turizam najviše razvija u većim i povijesnim europskim gradovima.“³² Kulturna baština i turizam po svom su sadržaju vrlo kompleksni. S obzirom da turizam pridonosi cjelokupnom gospodarskom razvoju, turistička valorizacija izvora kulturne i prirodne baštine koji su nastajali tijekom niza stoljeća treba biti jedan od primarnih ciljeva današnjeg turizma.

Kulturni se turizam kao specifična vrsta pojavio 70-ih godina te je posebno važan za one destinacije koje nisu prepoznatljive na turističkom tržištu. Razvojem takvih oblika turizma nastoji se produžiti turistička sezona. Čini se da turisti koji se klasificiraju kao „kulturni turisti“ imaju prihode znatno veće od prosječnog turista te da potroše više novca na ljetovanje. „Najznačajniji aspekti kulturnog turizma mogu se sažeti u 6 točaka – upravljanje kulturom za

³¹ Fučić, B. (1998), nav. dj., str. 308.

³² Marić, T. (2015), *Kulturni turizam*, Završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma “Dr. Mijo Mirković”, Pula, str. 21.

potrebe turizma, učinci kulture na turizam, utjecaj turizma na kulturu destinacije, percepcija imidža destinacije od strane potencijalnih turista, potrošnja kulturnog turista i kulturni utjecaj turizma na turiste.³³

Kultura izravno utječe na turizam, a turizam sve više utječe na kulturu koja postaje važan motiv turističkih putovanja. Budući da turizam može imati izrazito negativan utjecaj i potencijalno ugrožavanje lokaliteta i domaćeg stanovništva, potrebno je voditi računa o zaštiti lokalnog stanovništva i autentičnosti proizvoda. Tako se u mnogim turističkim mjestima umjetnička proizvodnja prilagodila različitim turističkim potrebama. Ipak, kulturni turizam može biti rješenje za produženje sezone i ublažavanje sezonskih koncentracija, te može pridonositi zaštiti kulturnih tradicija, kao i obogaćivanju kvalitete života u urbanim i ruralnim prostorima. Do neke razine ta se proizvodnja može smatrati autentičnom jer se ti oblici „kreiranih autentičnosti“ mogu promatrati u sklopu široke skale proizvoda i rituala koji su prihvaćeni u turizmu kao tradicionalna kulturna ponuda. „Najveći se problem pokazuje u određivanju pozitivnih i negativnih utjecaja turizma na kulturu zbog nedostatka sveobuhvatnih istraživanja društvenih i gospodarskih promjena, zbog čega povjesničari i zaštitari kulturnog nasljeđa ne gledaju s optimizmom na razvoj kulturnog turizma. Ali, osim pesimizma zbog negativnog utjecaja turizma na kulturu, postoji i pozitivno razumijevanje turizma kao potencijala za zaštitu i održavanje kulturnog nasljeđa i razvoja lokalne kulture.“³⁴ Ipak, turisti po mnogočemu pridonose razvoju gospodarstva. Može se reći da bi neke zajednice propale da nema utjecaja turizma i turista na gospodarstvo jer se prihodi koji su prikupljeni od turizma koriste za zaštitu i obnavljanje kulturnog nasljeđa te služe kao podrška lokalnoj tradicionalnoj kulturi koja bi u mnogim manjim mjestima bez turizma vjerojatno nestala.

³³ Portal za kulturni turizam, <http://www.kulturni-turizam.com/hrv/sadrzaj/okulturnomturizmu/> (26. srpnja 2017.)

³⁴ Isto, str. 22.

4.1. Kulturni resursi kao čimbenici turističke ponude

Globalizacija i brzi razvoj tehnologije iziskuje razvitak turističke ponude u kvalitativnom smislu. „Globalizacija utječe i na cjelokupno turističko poslovanje. Posebno je snažan utjecaj na turističku privredu, tehnologiju, kulturu, ekologiju i politiku.“³⁵ Selektivni oblici turizma dolaze na prvu mjesto, a turizam poprima nove pojavne oblike i treba zadovoljiti sve strože kriterije asortimana turističkog proizvoda i usluga te se stalno obogaćuje novim motivima. U današnje vrijeme turisti su sve zahtjevniji. Potrebno je pratiti i ispunjavati njihove želje i potrebe, a s tim se izazovom danas se susreću sve turističke destinacije.

Kulturni resursi, odnosno priroda, kulturno nasljeđe, a posebno arhitektura i umjetnost čine turističke resurse. „Kulturno nasljeđe daje određenu autentičnost destinaciji, čini je prepoznatljivom i drukčijom i predstavlja temelj konkurentske prednosti u odnosu na druge destinacije. Danas je kultura komercijalni proizvod koji se nudi turistima koji traže odmor i iskustvo. U mnogim turističkim destinacijama takvi resursi prijeko su potreban dodatak osnovnim elementima ponude.“³⁶ Ipak, nije dovoljno imati samo bogato kulturno nasljeđe. Dodatni izazov predstavlja upravo upravljanje tim resursima.

Poboljšanje životnog standarda i globalizacijski procesi na turističkom tržištu bitno su utjecali na promjene ponašanja potrošača. Suvremeni turistiiskusni su putnici, dobro su informirani, žele sadržajnije turistička iskustva, nastoje optimalno zadovoljiti svoje potrebe s obzirom na vrijeme i novac koje su uložili u putovanje. Njih karakterizira dinamičnost, znatiželja, želja za upoznavanjem novih sredina, želja za atraktivnim događajima. Dolazi do afirmiranja dodatnih, novih potreba, i do promjena u stavovima potrošača prema kvaliteti. Ukoliko se želi opstati na turističkom tržištu i biti konkurentan, potrebno je pratiti i ispitivati konkurenciju te pravodobno reagirati na njezine slabosti. Nadmetanjem konkurenata stvara se bolja i efikasnija ponuda za potrošače, a potrošači se odlučuju za one turističke destinacije koje nude odgovarajuću kvalitetu i odabiru druge ako kvaliteta ne udovoljava njihovim očekivanjima. Sve veći broj turista traži sadržajniji odmor i oblikovanje odmora prema njihovim željama. Traže da ih se ponudom

³⁵ Stipanović, C., Značaj reinženjeringa u razvojnoj strategiji hotelsko-turističkih poduzeća, <http://hrcak.srce.hr/file/92900>, (26. srpnja 2017.)

³⁶ Marić, T. (2015), nav. dj., str. 23.

zainteresira, privuče i zadrži. Više nije osnovno pitanje gdje provesti odmor, jer se standardi u pogledu smještaja, prehrane i prijevoza mogu manje ili više svugdje ostvariti, već je pitanje kako provesti odmor, a ono podrazumijeva visoku kvalitetu i bogat sadržaj boravka u određenoj destinaciji. Također, poznato je da se potrošači informiraju prije nego li se odluče za određenu destinaciju te ako određeno područje ima različite kulturne znamenitosti to će obogatiti njegovu ponudu. Kulturne znamenitosti bitan su motiv za putovanje i često se koriste u promociji i za kreiranje prestiža destinacije na tržištu. Težnja za otkrivanjem autentičnog nasljeđa gotovo je uvijek na vrhu popisa motiva za turističko putovanje.

4.2. Kulturni turizam u Republici Hrvatskoj

Osnovni uvjet razvoja bilo kojeg oblika turizma specijalnog interesa predstavlja turistička potražnja. Teško je razviti kulturni turizam u uvjetima gdje već ne postoji određena turistička potražnja. Drugi važan preduvjet je „postojanje kulturnih resursa koji se mogu pretvoriti u kulturni turistički proizvod, pri čemu se pod pojmom ‘kulturni turistički proizvod’ smatra formalizirana, pakirana i upravljana prezentacija baštine, umjetnosti ili jedinstvene atmosfere destinacije na jedinstven i zanimljiv način u skladu sa suvremenim trendovima potražnje, koja istovremeno nudi popratne uslužne sadržaje i visoku kvalitetu usluge.“³⁷ Kulturni turizam jedna je od ključnih odrednica razvoja hrvatskog turizma. Ovdje je važno spomenuti Strategiju razvoja kulturnog turizma koja je prihvaćena u razdoblju od prosinca 2003. do kraja 2009. Započela je njezina četverogodišnja implementacija. „Ustrojeno je Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka Republike Hrvatske (MMTPRRH), u kojem je turizam djelovao u okviru triju uprava, od kojih je ona za sustav turističkih zajednica i selektivne oblike turizma bila zadužena za kulturni turizam. Strategija razvoja hrvatskog turizma do 2010. godine za cilj je imala stvoriti okvir za kvalitetne, suvremene i inovativne turističke ponude, koje trebaju povećati konkurentnost hrvatskog turizma na tržištima turističke potražnje i kapitalnih investicija. Strategija ističe kulturni turizam koji postaje značajniji dio ponude i jedan od suvremenih tipova turizma.“³⁸ Dakle, može se vidjeti kako kultura postaje prioritet u svim hrvatskim regijama pri određivanju najvažnijih tema turističkih proizvoda i ona je nedvojbeni potencijal hrvatskog

³⁷ Filipi, M. (2015), *Uloga kulturnog turizma u razvoju turističke destinacije grada Karlovca*, Završni rad, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, str. 14.

³⁸ Marić, T. (2015), nav. dj., str. 30.

turizma i izuzetan turistički resurs. Prethodno spomenuta strategija temelji se na organizaciji i partnerstvu kulture i turizma, koji zajednički moraju pridonijeti razvoju hrvatskih kulturno-turističkih proizvoda u suradnji s resornim ministarstvima i lokalnim zajednicama. Na taj način kulturno-turistički proizvodi, temeljeni na kulturno-povijesnim znamenitostima pojedinih destinacija i marketinški dobro osmišljeni, omogućili bi njihovu ponudu na inozemnim tržištima i tuzemnom tržištu. Time se obogaćuje imidž destinacije, povećava se potrošnja i dužina boravka, zadovoljstvo boravkom i želja za ponovnim posjetom, stimulira se lokalna, odnosno regionalna potražnja i povećavaju izvori prihoda, privlači se investicijski kapital i slično. Kulturni turizam postao je prioritetno strateško opredjeljenje upravo zahvaljujući provedbi Strategije, a tome je pripomogla i zadovoljavajuća realizacija organizacije / partnerstva, osobito ustroj i rad Ureda za kulturni turizam pri Hrvatskoj turističkoj zajednici te identificiranje načina financiranja razvoja kulturno-turističkih proizvoda. „Kao nastavak planiran je "Akcijski plan razvoja kulturnog turizma" do 2020. godine. Njegov cilj je uspostaviti zajedničku razvojnu viziju te usuglasiti djelovanje glavnih sudionika relevantnih za razvoj kulturnog turizma u Hrvatskoj. Relevantni proizvodi kulturnog turizma definirani "Strategijom razvoja turizma RH do 2020" uključuju: gradski turizam, turizam baštine, turizam događanja, kreativni turizam, vjerski turizam.“³⁹

U zapadnom se, razvijenom svijetu pojavio u zadnjih desetak godina kreativni turizam. Tada se počela oblikovati ponuda koja omogućuje posjetiteljima razvoj kreativnih potencijala kroz sudjelovanje u raznim oblicima tečajeva i radionica. U odnosu na uobičajeno poimanje kulturnog turizma u Hrvatskoj, kreativni turizam ipak je novina. U oblikovanju je ponude kulturnog turizma važno uključiti inovaciju i kreativnost koja će omogućiti doživljaje temeljene na lokalnoj i autentičnoj kulturi. Tome će u budućnosti pridonijeti kvalitetna i slojevita interpretacija i materijalne i nematerijalne baštine, kao i gradnja imidža Hrvatske kao zemlje bogate kulturom i tradicijom, ali i suvremenom kulturnom produkcijom. Ipak, najvažniju stavku predstavlja postojanje bogatog kulturnog i kulturno povijesnog nasljeđa. U skladu s time i s trendovima na tržištu, potrebno je uključiti sve komponente atraktivnosti koje su suvremenim turistima važne i omogućiti im da upoznaju različitost i posebnost Hrvatske proizašle iz njezinog bogatog kulturnog i povijesnog nasljeđa.

³⁹ Isto, str. 32.

4.3. Oblikovanje hrvatskog kulturnog identiteta

Kulturna razmjena stara je koliko i sama kultura. Svaka se svjetska kultura oblikovala u neprestanom procesu uzimanja i davanja. Ona je fenomen koji se konstantno razvija, odnosno dinamični model nečega živućega. To su zapravo karakteristike koje izabiru ljudi, a koje su drukčije od nekih drugih karakteristika nekih drugih ljudi. Kulturni je identitet izraz čovjekovog mjesta u svijetu. Dakle, očuvanje kulturnog identiteta je opravdano u borbi protiv globalizacije i potrebno ga je očuvati neovisno o tehnološkim i idealističkim promjenama na svjetskoj razini. Kulturni identitet označava želju za očuvanjem jedinstvene, vlastite kulture, povijesti, jezika i sustava vrijednosti od stranog utjecaja. Dapače, što se više promjena dogodi i što svijet postaje sličniji, to ljudi više cijene tradicije koje potječu iznutra. Kultura jednog naroda i zemlje, u najširem smislu te riječi, predstavlja temelj njihova ukupnog identiteta i njezinu stvarnu vrijednost. Hrvatska je zemlja bogata kulturnom, povijesnom i prirodnom baštinom, stoga je vrlo važno upravo to uvrstiti u osnovnu turističku ponudu. Hrvatska kultura važna je sastavnica hrvatskog turističkog identiteta. Kultura čuva i razvija nacionalne vrijednosti, istodobno ostajući otvorena prema svijetu i suvremenosti, a na taj način potiče stvaranje poželjnih destinacija. Kvalitetna ponuda stvara veći priljev utjecajnih posjetitelja, produžuje turističku sezonu, proširuje potražnju na manje poznate turističke lokacije, a time se potiče regionalna ekonomija i stimulira potrošnja. Potrebno je napomenuti kako, primjerice, Istra posjeduje bogato kulturno nasljeđe i time širi turizam na ruralni dio Istre koji je manje razvijen. Dakle, razvojem kulturnog turizma unaprijeđuje se važnost i promocija manje prepoznatljivih destinacija.

Hrvatska ima mogućnosti za razvoj cijelog niza kulturno-turističkih proizvoda koji bi mogli vrlo kvalitetno funkcionirati na tržištu, poput mnogih kulturnih manifestacija i festivala koji se održavaju cijele godine i koji su vrlo dobro inkorporirani u ukupnu turističku ponudu pojedinih destinacija. „Kulturnu baštinu moguće je promovirati kroz različite teme, npr. legende, znamenite osobe, obljetnice povijesnih događaja, književnost, trgovinu i sl., uvođenjem suvremenog načina interpretacije koja uključuje multimedijalne prezentacije, vođene ture, kostime, pisane vodiče itd. Potrebno je, također, razvijati i nove kulturne atrakcije, osmisliti ulične priredbe s povijesnim temama, osmisliti glazbene ili filmske festivale, organizirati kulturne priredbe, tradicionalne svečanosti itd. Istraživanja provedena u švicarskim alpskim

zimovalištima pokazala su da posebni događaji predstavljaju dodatne atrakcije (ograničene vremenski i područjem) i djeluju na dolazak posjetitelja u destinaciju.“⁴⁰ Hrvatska raspolaže cijelim nizom pojedinačnih kulturnih turističkih proizvoda, a jedan od dobrih primjera upravo su istarske freske. Sljedeće poglavlje prikazuje upravo istarske freske kao spoj kulture i turizma.

⁴⁰ Vrtiprah, V., (2006), Kulturni resursi kao činitelj turističke ponude u 21. stoljeću, *Ekonomika misao i praksa*, Br. 2., str. 279.-296., <http://hrcak.srce.hr/10683>, (26. srpnja 2017.).

5. ISTARSKE FRESKE KAO SPOJ KULTURE I TURIZMA

Tradicijsko i kulturno nasljeđe Istarske županije preduvjet je kvalitetne turističke ponude, posebice kada je riječ o manje razvijenim područjima kao što je primjerice ruralni dio Istre. U željezno doba, točnije prvom tisućljeću prije Krista, Istra je najvećim dijelom bila naseljena ilirskim plemenima. Na području zapadne i središnje Istre sve do obronaka Učke obitavali su *Histri*, po kojima je Istra zapravo i dobila ime. Njima srodno pleme *Liburni* živjelo je od rijeke Raše na istok i protezalo se današnjim Hrvatskim primorjem do Krke u Dalmaciji. Taj je dio Istre nosio naziv Liburnija, pod kojim je danas poznat kraj od Plomina do Rječine. Na sjevernim su rubnim dijelovima Istre, na Krasu, bili Japodi. Japodi su ilirsko-keltskoga podrijetla. Istarska su ilirska plemena također imala kontakte s grčkom civilizacijom, o čemu svjedoči i mit o Argonautima i legenda o osnivanju grada Pule. Iz ilirskog su doba ostali mnogi ostaci materijalne kulture, koji se mogu naći po čitavoj Istri. Najpoznatija su ilirska gradinska naselja, to su uglavnom utvrde na brežuljcima, izgrađene tehnikom suhozida, s velikim kamenim blokovima. Današnji toponimi gradina, Gradinje, Gradište, Gračišće, Kaštelir, dokaz su tih ostataka.

Kao što je u prethodnom poglavlju navedeno, Istra je izrazito bogata kulturnim nasljeđem. Što se tiče kulturnog turizma, on je zapravo tek nedavno počeo dobivati na značenju, a da bi kao takav uspio privući ciljnu skupinu turista potrebno je da ima ne samo kulturno nasljeđe, nego dobro definiranu i kvalitetnu ponudu kulturnog turizma. Turisti zapravo moraju znati jasan sadržaj kulturne ponude Istre. Ima puno razloga za provođenje godišnjeg odmora u Istri, no treba izdvojiti ono najprivlačnije i tipično kako bi se mogao postići što veći stupanj prepoznatljivosti.

Istarske freske predstavljaju kulturnu baštinu Istarske županije. One čine važan dio prepoznatljivosti za Istru i odličan razlog posjeta ruralnom dijelu Istre. No, one same po sebi ne mogu biti razlog turistova dolaska i boravka u tom dijelu Istre pa je nužna suradnja svih sudionika s ciljem razvoja turizma ruralnog dijela istarskog poluotoka.

5.1. Tradicijsko i kulturno nasljeđe Istre

Specifično za Istru je njezino tradicijsko graditeljstvo. U procesu naseljavanja stanovništva životni je prostor u ruralnoj Istri osiguravala poljoprivreda sa stočarstvom, ratarstvom u dolinama, a u novije vrijeme vinogradarstvom, voćarstvom i povrtlarstvom. Na izgled i smještaj naselja utjecalo je tradicionalno stočarenje u višim brdskim dijelovima, a u nižim ratarstvo i vinogradarstvo. Istarska su naselja smještena na prirodnim uzvisinama, a u pravilu su oblikovana s centrom - placom, odnosno trgom, na kojem je obvezatno smještena crkva i zvonik. Iz takvog se centra u pravilu razvija ulična mreža u više pravaca koji završavaju kao komunikacije s poljem ili prema drugim naseljima i gradovima. Kuće su smještene do seoske prometnice i ulice jedna uz drugu, a s druge strane nalazi se dvorište s gospodarskim i drugim objektima. Istarska sela, dok se još nisu opskrbljivala vodom iz vodovoda, koristila su vodu iz lokava, puča i izvora. Iz lokava vodu su koristili za pranje odjeće, napajanje stoke i drugo, a za piće i kuhanje se koristila voda iz šterne ili s izvora. U poljima, za sklanjanje ljudi, životinja, oruđa, alata, ljetine i slično, za vrijeme iznenadnih ljetnih kiša i neverina, gradili su se dvori i kažuni. Dvor se zidao od kamena, s krovom od kamenih ploča, odnosno škriila, paluda ili slame od raži, a okrugli kažuni od kamena zidali su se više u centralnom i istočnom dijelu Istre.

„Seosko gospodarstvo ruralne Istre sastoji se od kuće, okućnice, vrta te posjeda s livadama, vinogradima, šumom izdvojenom od kuće izvan naselja. Manji vrtovi s cvijećem u pravilu su smješteni ispred kuće. Iza gospodarskih zgrada nastavljaju se obično vrtovi za povrće i voće za potrebe domaćinstva.“⁴¹ Prostorije u istarskoj kamenoj kući raspoređene su tako da je u prizemlju dnevni boravak s kuhinjom i konobom koja je služila kao ostava, a u kućama s malo prostora i kao vinski podrum. Putem unutarnjih se stuba dolazilo na andit, širi hodnik ili predsoblje iz kojeg se ulazilo u sobe iznad kojih se nalazio tavan. Tradicijsko se oruđe izrađivalo ručno, a tu se ubraja oruđe za oranje ili kopanje, za žetvu i prikupljanje sijena, za obradu žita, za rad s drvom i sitni alat, za rad s kamenom, za ribolov te za pripremu prediva i izradu tkanina. Stari obrti koji su bili aktivni, uz poljoprivredu i stočarstvo, bili su lončarstvo, obrada kamena, obrada metala, proizvodnja tekstila, obrada drva te pletenje boca i košara. Tijekom 19. stoljeća te su proizvode zamijenili industrijski proizvodi, no ručno izrađeni proizvodi ruralne Istre zapravo

⁴¹ Isto, str. 78.

predstavljaju dugogodišnju tradiciju i upravo očuvanje te tradicije je značaj razvoja ruralnog turizma.

Također, Istru obilježavaju tradicijska glazbala, skupine glazbenika ili stil pjevanja kao što su roženice, sopelica, mišnice, vidalice, triestina ili triještinka, bajs, gunjci te bugarenje. A te seoske i pučke fešte koje je takva glazba obilježavala, obilježava još i tradicionalna odjeća, odnosno nošnja.

Odras kulinarske baštine, odnosno tradicijska prehrana Istre temeljila se na proizvodima iz vlastitog uzgoja te je bila odraz proizvodnje seoskog domaćinstva. Osnovne značajke istarske kuhinje su pretežito kuhana jela, dosta ribe, samoniklog bilja, uporaba začina, vinskog octa, maslinova ulja te vina kao sastojka pri kuhanju. Jela su se uglavnom pripremala na otvorenom ognjišću, a za njegovu su se pripremu brinule isključivo žene. Kuhalo se u keramičkim ili metalnim posudama ili plićim posudama postavljenim na tronožne stalke. Za pečena jela koristile su se gradele, čeripnja za manje količine kruha, mesa i krumpira. Specifično jelo za Istru je maneštra, gusta juha koja se skoro svakodnevno jela, a bila je pripremljena od sezonskog povrća, ovisno o godišnjem dobu. Tipična jela za Istru još su pršut, palenta te domaće izrađena tjestenina kao što su fuži, pljukanci, ravioli i pasotice.

5.2. Projekt „Revitas II“

U 2014. odobren je u sklopu Operativnog programa prekogranične suradnje Slovenije i Hrvatske projekt „Revitas II“. Cilj projekta je unaprjeđenje razvoja unutrašnjosti Istre uz zaštitu kulturne baštine i promociju turizma. Naime, radi se o nadogradnji projekta „Revitas I“ kojim se nastoji revitalizirati i zaustaviti degradacija istarskog zaleđa. Sa Slovenijom se uspostavila međunarodna suradnja te se namjerava organizirati kulturne ture koje idu iz Slovenije u Hrvatsku i obratno.

Navedenim se projektom želi opremiti i otvoriti Centar za freske u Draguču te urediti multimedijalni prostor u starogradskim jezgrama Vodnjana i Buzeta. Ideja je da se kroz projekt obnovi stara škola koja se nalazi u samom središtu Draguča, na način da bi se u njoj nalazio info centar za posjetitelje koji bi ujedno bio galerija s interaktivnim zidom gdje će se prezentirati

freske. Na drugom bi katu bila konferencijska dvorana, a na trećem apartman i radni prostor za osobu koja će voditi tu kuću te znanstvenike koji bi došli proučavati freske. To je jedan od načina kojim se pokušava privući turiste s obale da kroz kulturne ture upoznaju unutrašnjost pa se planira izraditi Put fresaka. Na temu fresaka organizirane su i trodnevne radionice za učenike osnovnih i srednjih škola, studente i umirovljenike. To je način da se i domicilno stanovništvo upozna s vrijednostima koje imamo u svojoj blizini.

Druga faza projekta je reprint fotomonografije o freskama Željka Bistovića, koja je bila tiskana u sklopu „Revitasa I“ , zatim restauriranje, obnova i prezentacija fresaka te kandidatura za UNESCO-ovu listu materijalne baštine, ali ne samo one iz hrvatskog dijela Istre već i Slovenije i Italije. Neki se projekti već realiziraju, a trajanje „Revitasa II“ je 18 mjeseci. Ukupna vrijednost projekta je 843 tisuće eura, a uz vodećeg partnera u njemu sudjeluju i općine Kopar, Piran i Izola u Sloveniji, dok su hrvatski partneri Istarska županija, gradovi Vodnjan i Buzet te turistička zajednica Istarske županije.⁴²

5.3. Ročka freskoslikarska radionica

Osim raznih projekata u koje je Istarska županija uključena kako bi očuvala i valorizirala istarske freske, i turističke agencije ulažu napore u valorizaciju kulturne baštine i nude je gostu kao turistički aranžman. Tako je turistička agencija s Buzeštine svoju ponudu obogatila posebnom radionicom naziva *Ročka freskoslikarska radionica*. Goste dočekuje kostimirani turistički vodič i uvodi ih u priču o srednjevjekovnom Roču, glagoljici i freskoslikarstva.

⁴² Revitas, <http://revitas.org/hr/> (23. srpnja 2017.)

Obilaze se crkvice sv. Roka i sv. Antuna s freskama i potom se u ateljeu „Freska“, u posebnoj atmosferi, uz likovnog umjetnika kostimiranog u srednjevjekovnog slikara, svatko može okušati u stvaranju vlastite freske. Uz pomoć stručnjaka kreira se originalan suvenir kao uspomena na Roč i Istru.⁴³

Slika 4. Radionica freskoslikarstva u Roču

Izvor: <http://www.istrianatravel.hr/izleti/rocka-fresko-radionica> (26. srpnja 2017.)

5.4. Kuća istarskih fresaka u Draguču

God. 2011. pokrenut je projekt rekonstrukcije i prenamjene zgrade stare škole u Draguču s ciljem izgradnje Kuće istarskih fresaka. Kuća fresaka ustanova je u Ispred crkve svetog Roka u Draguču potpisano je pismo namjere. Izgradnja i prenamjena izvedene su putem programa prekogranične suradnje Europske unije prethodno spomenutog projekta Revitas II, u suradnji sa Slovenijom. Kao što je i navedeno, ovaj se projekt odnosi se nadgradnju revitalizacije istarskog zaleđa i turizma u istarskom zaleđu. Izveden je u okviru Operativnog programa Slovenija-Hrvatska 2007. do 2013. Partneri ovog projekta jesu Istarska županija, Turistička zajednica

⁴³ Istriana Travel, <http://www.istrianatravel.hr/izleti/rocka-fresko-radionica> (23. srpnja 2017.)

Istarske županije, Grad Buzet te Grad Vodnjan s naše strane te Grad Kopar (vodeći partner), Općina Izola i Općina Piran s one slovenske.

Kuća istarskih fresaka osmišljena je tako da ima galerijski i rezidencijalni prostor. Nalazi se na trima etažama. Informacijsko mjesto je u prizemlju, kongresna je dvorana na prvome katu, a na drugome je katu prostor za stanovanje i rad istraživača, znanstvenika ili umjetnika koji borave i rade u njoj. U Kući fresaka održavaju se međunarodne likovne kolonije, radionice na temu freskoslikarstva, izložba radova, znanstveno-stručni skupovi iz područja zidnog slikarstva, predavanja na temu restauracije i tomu slično. Kuća istarskih fresaka svečano je otvorena 26. lipnja 2015.

„Namjera projektnih partnera je da Kuća fresaka u Draguču djeluje kao Centar za freske koji se vodi kao zaseban odjel pri Povijesnom i pomorskom muzeju Istre u Puli. Kuća fresaka postat će tako centar za istraživanja, zaštitu i prezentaciju zidnih slika na području cijele Istre, kao digitalna baza podataka o svim zidnim slikama, i ostalim umjetninama i spomenicima kulture vezane za lokalitete sa zidnim slikama te kao logistička podrška stručnjacima i znanstvenicima.“⁴⁴

Cilj ovakve investicije je produljiti turističku sezonu Istre izvan ljetnih mjeseci, odnosno dati posjetiteljima još jedan razlog zbog kojeg treba posjetiti Istru i to ne samo njezin primorski dio, već i onaj ruralni te uživati u njezinom kulturnom nasljeđu i tradiciji.

⁴⁴ TV Istra, <http://www.tvistra.hr/svecano-potpisan-sporazum-o-suradnji-na-projektu-kuca-fresaka-u-dragucu/>, pristupano 26. srpnja 2017.

6. KRITIČKI OSVRT NA PROVEDENO ISTRAŽIVANJE

Kultura i turizam zaista jesu u uskoj povezanosti. Globalizacija i promjene na turističkom tržištu učinile su svoje. Danas se ističu suvremeni trendovi, suvremeni turisti i suvremena turistička ponuda. Ipak, koliko se god promjena dogodilo i koliko god one velike bile, te kako god moderan svijet bio, jedna će stvar uvijek ostati „u trendu“. To su kultura i tradicija određene regije. Kultura i tradicija predstavljaju srce turističke destinacije. One nisu samo način života lokalnog stanovništva, već predstavljaju i njihov način razmišljanja. Njihovim prenošenjem na buduće generacije čuva se kulturni identitet naroda. To će biti zaista bitno u bliskoj budućnosti s obzirom na sve veći trend iseljavanja i napuštanja sela.

Autorica mora napomenuti kako Hrvatska još uvijek sporo napreduje u odnosu na europske zemlje. Ipak, i kod nas se svijest počela mijenjati. Očuvanje vlastite kulture i tradicije nije potaknuto samo mogućnošću financijskog dobitka od turizma, već stvarnom željom da se običaji i navike održe na životu i ne odu u zaborav. Istra zaista ima bogatu povijest, a svaki je njezin dio, pak, priča za sebe. Koliko je mala, toliko je bogata. Običaji lokalnog stanovništva sasvim su drugačiji u priobalju od onih u ruralnom dijelu. Upravo bi takav pristup Istri trebao predstavljati temelj za kreiranje turističke ponude cijele regije.

Ljudska potreba za znanjem, za konstantnim učenjem i viđenjem neviđenog urođena je i svatko od nas je ima. Kultura i umjetnost ne samo da predstavljaju bitan motiv za turističko putovanje, nego predstavljaju i temelj za kreiranje turističke ponude u receptivnoj turističkoj destinaciji.

Istarske freske odličan su primjer kako povezati kulturu i umjetnost. Projektima provedenim na području Istre puno se učinilo ne samo za njihovo očuvanje, nego su se one uspješno implementirale u turističku ponudu ruralnog područja Istre. Ipak, autorica mora naglasiti kako ima još puno prostora i ideja za još projekata kojima bi istarske freske još više bile istaknute i dobile na značaju.

ZAKLJUČAK

Nakon pregleda literature vezane za ovu temu, u radu se pokušalo istaknuti važne karakteristike fresaka, od tehnika slikanja do današnje uloge fresaka u kulturi i turizmu. Freske po crkvicama u unutrašnjosti još su jedna od specifičnosti istarskog poluotoka. Nekada pismo za nepismene, a danas jedan od razloga zbog kojih turisti dolaze u Istru. Sigurno je da niti jedan od ondašnjih majstora nije mogao zamisliti koliko će njihov rad intrigirati znanstvenike nekoliko stoljeća kasnije. Pojava Branka Fučića od velike je važnosti za proučavanje i razumijevanje ove umjetnosti na području Istre i šire. Fučićev je rad, pun emocija i žara, bio toliko plodonosan da se možemo samo zapitati kakva bi bila sudbina srednjovjekovnog zidnog slikarstva Istre da nije bilo istraživača i znanstvenika poput njega.

Istarska županija i turističke agencije imaju veliku ulogu u valoriziranju fresaka. Sve to postiže se putem edukacija, radionica i seminara. Domaće stanovništvo više je osviješteno i počinje prepoznavati vrijednost kulturnih dobara, a kod turista budi veliko zanimanje. Samo istraživanje fresaka je slojevito i bez obzira na dosadašnje istraživanje uvijek ima prostora za daljnja saznanja, jer sigurno postoji neka crkvice koja krije skrivene freske i čeka svojeg istraživača.

Sve to potrebno je implementirati u turističku ponudu Istre, jer bez nje nema ni turista. Istra predstavlja idealnu destinaciju za razvoj ruralnog i kulturnog turizma, koji se u nekim segmentima ponude preklapaju. Posljednjih se nekoliko godina konstantno obnavljaju stare kuće unutrašnjosti Istre u svrhu iznajmljivanja turistima. Dakle, iz provedenog se istraživanja može vidjeti kako je radna hipoteza zadovoljena, odnosno potvrđena. Projekt „Revitas II“ daje primjer dobre investicije u očuvanju istarskih fresaka i njihove prenamjene u smjeru turizma te se pokazalo kako je spoj kulture i turizma idealan spoj i za lokalno stanovništvo, a i za turiste.

LITERATURA

Knjige:

1. Bistrović, Ž. (2011), *Šareni trag istarskih fresaka*, Pula.
2. Damjanov, J. (1977), *Likovna umjetnost*, I. dio, Zagreb.
3. Fučić, B. (1963), *Istarske freske*, Zagreb.
4. Fučić, B. (2007), *Iz istarske spomeničke baštine*, sv. II, Zagreb.
5. Fučić, B. (2010), *Majstori biblijskih svitaka*, Pula.
6. Fučić, B. (1998), *Terra Incognita*, Zagreb.
7. Fučić, B. (1992), *Vincent iz Kastva*, Zagreb / Pazin.

Članci:

1. Stipanović, C., Značaj reinženjeringa u razvojnoj strategiji hotelsko-turističkih poduzeća, <http://hrcak.srce.hr/file/92900>, (26. srpnja 2017.)
2. Vrtiprah, V., (2006), *Kulturni resursi kao činitelj turističke ponude u 21. stoljeću*, *Ekonomska misao i praksa*, Br. 2., str. 279.-296. <http://hrcak.srce.hr/10683>, (26. srpnja 2017.)

Internet:

1. Istriana Travel, <http://www.istrianastravel.hr/izleti/rocka-fresko-radionica> (23. srpnja 2017.)
2. Portal za kulturni turizam, <http://www.kulturni-turizam.com/hrv/sadrzaj/okulturnomturizmu/> (26. srpnja 2017.)
3. Revitas, <http://revitas.org/hr/> (23. srpnja 2017.)
4. Revitas, <http://revitas.org/hr/turisticki-itinerari/freske/sorici-dvigrad-kanfanar,11/sv-marija-od-lakuca> (23. srpnja 2017.)
5. TV Istra, <http://www.tvistra.hr/svecano-potpisan-sporazum-o-suradnji-na-projektu-kuca-fresaka-u-dragucu/> (26. srpnja 2017.)

Ostalo:

1. Filipi, M. (2015), *Uloga kulturnog turizma u razvoju turističke destinacije grada Karlovca*, Završni rad, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac.
2. *Istarska enciklopedija* (uredili Miroslav Bertoša i Robert Matijašić), Zagreb, 2005.
3. Marić, T. (2015), *Kulturni turizam*, Završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma “Dr. Mijo Mirković”, Pula.

POPIS ILUSTRACIJA

Slika 1. Karta Istre s mjestima u kojima se nalaze freske.....	5
Slika 2. Borba anđela, freska u crkvi sv. Nikole u Pazinu	15
Slika 3. Freske na zapadnom zidu crkve sv. Marije na Škrilinah u Bermu	17
Slika 4. Radionica freskoslikarstva u Roču	29

SAŽETAK

Ovim radom se ukazuje na važnost istarskih fresaka za razvoj kulturnog turizma na području Istarske županije. Istarske freske predstavljaju oblik slikarstva koji obilježava područje Istre od ranog srednjeg vijeka pa sve do danas. Danas one predstavljaju ostatke kulture koja govori o bogatom kulturnom nasljeđu i povijesti Istre. Samim time stvara se preduvjet i smjernica za razvoj kulturnog turizma.

Cilj rada je ukazati na utjecaj kulture Istre na istarski turizam, ali i na nedostatke koji su posljedica određenih propusta u njegovu razvoju.

Stoga ovaj rad povezuje povijesno kulturnu baštinu Istre s turizmom i izdvaja istarske freske kao spoj kulture i turizma. Naglasak rada je na projektima provedenim u cilju očuvanja istarskih fresaka i njihovu valoriziranju.

Rad je koncipiran u nekoliko cjelina. Uvod uvodi čitatelje u tematiku rada i sadrži ciljeve i svrhu autoričinog istraživanja. Prvi dio rada tiče se istarskih fresaka, dalje majstora i raznih razdoblja koja ostavljaju trag kroz povijest. Drugi dio rada spaja kulturno nasljeđe i turizam Republike Hrvatske. U zadnjoj cjelini obrađuju se istarske freske kao spoj kulture i turizma. Na kraju rada proveden je kritički osvrt na obavljeno istraživanje, kako bi se što bolje istaknuo doprinos autorice u ovom radu.

Ključne riječi: istarske freske, kultura, turizam, kulturni turizam, kulturno nasljeđe

SUMMARY

This work emphasizes the importance of Istrian frescoes for the development of Istrian County's cultural tourism. Istrian frescoes are mural paintings which have been a dominant feature of the Istrian area since the Early Middle Ages. Today they represent the remnants of the culture bearing witness to rich cultural inheritance and history of Istria and a prerequisite for the development of cultural tourism.

The aim of this work is to point to the influence of the Istrian culture on Istrian tourism as well as the disadvantages which emerged as a consequence of certain failures in its development.

Therefore, this work establishes a link between the historical cultural heritage of Istria and tourism and emphasizes frescoes as a meeting point of culture and tourism. The work focuses on Projects implemented for the purpose of the preservation of Istrian frescoes and their valorisation.

The work is conceptualised in several thematic units. The introduction introduces the reader to the topic and explains the goals and the purpose of author's research. The first part of the work is concerned with Istrian frescoes, their authors and different epochs which have left trace through history. The second part of the work brings together the cultural heritage and tourism of the Republic of Croatia. The last part analyses Istrian frescoes as a fusion of culture and tourism. The final part of the work is a critical review of the conducted research in order to emphasize the author's contribution in this work.

Keywords: Istrian frescoes, Culture, Tourism, Cultural tourism, Cultural inheritance

izv. prof. dr. sc. Mauro Dujmović